

УДК 378:37.011.31

КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНА ОСВІТА ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Вакуленко І.О., к. пед. н.,
доцент кафедри психології

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто науково-теоретичні напрацювання з проблеми сутності компетентності. Визначено, що розуміють під поняттям батьківської компетентності; з'ясовано основні компетенції, які необхідно мати батькам дітей з особливими освітніми проблемами.

Ключові слова: компетентність, компетенція, структура компетенцій, дефініції.

В статье рассмотрены научно-теоретические наработки по проблеме компетентности. Определено понятие родительской компетентности, раскрыты основные компетенции, которые необходимо иметь родителям, у которых в семье есть дети с особыми образовательными проблемами.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, структура компетенций, дефиниция.

Vakulyenko I.O. COMPETENCY AIMED AT EDUCATION AS BASIC COMPONENT OF FORMATION PARENT'S COMPETENCE

Scientific-theoretical work which concerns the problem of definitional essence of competence is examined in this article. The definition of parents' competence is defined, the main competence for parents who have children with special educational problems are found out.

Key words: competency, competence, structure of competences, definition.

Постановка проблеми. Стрижневою інноваційною домінантою сучасної освітньої модернізації є компетентнісний підхід, покликаний подолати прірву між освітою й вимогами життя. Ідея компетентісно спрямованої освіти органічно пов'язана з тими педагогічними прецедентами, де утверджуються такі суспільно значущі цінності, як свобода вибору, демократичні цінності, особистісна значущість. Компетентісно спрямована освіта визначає шляхи перебудови з екстенсивної моделі предметно-зорієнтованого «знання» на інтенсивну модель формування життєвої компетентності, до якої як одна з основоположних складових входить батьківська компетентність. Формуванню компетентного батьківства в родині приділяється значна увага в сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідженнях, особливо зважаючи на посилення інтегративних тенденцій у світовій освітній практиці та запровадження інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поведений аналіз наукової психолого-педагогічної літератури засвідчив, що батьківству як соціально-психологічну феномену притаманні знання, практичні вміння, уявлення та переконання, які складають інтегративну природу батьківської компетентності, що виявляється в поєднанні розуміння, усвідомлення, відчуттів і дій батьків. Дослідження феномена батьківства в сім'ях зумовлено загальною активізацією тенденцій залучення родини до навчально-виховного процесу на ранніх етапах

розвитку дитини, при цьому формуванню компетентності батьків має приділятися особлива увага.

Виклад основного матеріалу. Розгляд феноменологічних основ батьківської компетентності потребує окреслення загальної сутності цього поняття.

Концепція «компетентності» є досить поширеною в європейській психології й педагогіці. У їх основі лежить ідея виховання (у широкому значенні) компетентної людини, яка має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання й беручи на себе відповідальність за певну діяльність.

Незважаючи на те, що терміни «компетентний», «компетентність», «компетентно» часто зустрічається в психолого-педагогічній літературі, вони не є однозначними та, за висловом деяких європейських педагогів (Г. Халаш, Дж. Куллахан та ін.), «безпроблемними». Так, угорський педагог Г. Халаш вважає, що поняття «компетентність» включає в себе широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, заснованих на знаннях, досвіді, цінностях, які були отримані в процесі навчання. Учений зазначає, що це поняття акцентує на «реальній здатності застосовувати знань» [2].

Ірландський учений-педагог Дж. Куллахан розуміє під компетентністю «загальні здатності, які базуються на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які особистість розвинула шляхом навчання та практики».

Він також розрізняє три терміни: уміння (competencies), навички (skills), компетентність (competence). В. Долл у роботі «Розвиваючи компетентність» визначає компетентну особистість як таку, що має здатність, володіє силою й волею, які допомагають їй діяти адекватно ситуації [2].

Французький педагог Ж. Перре вживає поняття «компетентність широкого спектра», або ключові уміння, розуміючи під цим навички й уміння, які можуть використовуватися в різних ситуаціях і контекстах, причому основним є вміння опанувати нові ситуації. Згідно з концепцією Ж. Перре компетентність – це взаємозв'язок між навичками, уміннями, ситуативною діяльністю й особистістю [8].

На думку більшості сучасних дослідників, цілісна модель компетентності складається з парціальних компетенцій, які визначаються в ставленні насамперед до себе як до особистості й суб'єкта життєдіяльності, до інших людей під час взаємодії з ними та до власної діяльності.

Так, відомі російські педагоги В. Краєвський, О. Хуторський розрізняють терміни «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція» в перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід [4].

Учені вказують на те, що термін «компетенція» сприймається як похідне від поняття «компетентність» і вужче за нього. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [4].

Інші російські дослідники, зокрема С. Шишов та В. Кальней, вважають, що компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань; компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань. Учені вважають, що компетентність відповідає найширшому колу специфіки, універсальна для різних видів діяльності й може бути умовно названою «здатністю до діяльності». Отже, поняття «компетентність» є, на їх думку, інтегративним, що містить такі аспекти:

- готовність до цілепокладання;
- готовність до оцінювання;
- готовність до дії;
- готовність до рефлексії [11].

Б. Рей, автор праці «Ключові компетенції для Європи», використовує термін «ключові компетенції», маючи на увазі те, як людина розуміє світ. Автор зазначає, що ключові компетенції дають можливість усвідомити різні ситуації, а також допомагають вирішити їх, застосовуючи логіку й раціоналізм

отриманих знань, умінь і навичок. Базові визначення п'яти ключових компетенцій представлені в названій роботі, серед них називаються такі:

- політичні й соціальні компетенції;
- компетенції, пов'язані з полікультурністю сучасного суспільства;
- комунікативні компетенції (усні та писемні);
- інформаційно-технологічні (комп'ютерні) компетенції.

Означені компетенції формуються впродовж життя, їх рівень тісно пов'язаний з освітнім рівнем і формуванням відповідних освітніх компетентностей, зокрема таких:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності;
- компетентність у сфері громадянсько-суспільної діяльності;
- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності;
- компетентність у сфері культурного дозвілля;
- компетентність у побутовій сфері, яка включає аспекти власного здоров'я, сімейного побуту та інші [8].

Українська психолого-педагогічна наука тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. У науковий обіг поняття «компетентність», «компетенції» ввійшли з професійного. Більшість дослідників цієї сфери термін «компетентність» розглядають як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження.

Засадничі аспекти моделі ключових компетентностей розробила Європейська організація економічного співробітництва та розвитку (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development). Ключові компетенції, на думку експертів цієї організації, – це багатовимірні утворення, що містять когнітивні, емоційні, мотиваційні й ціннісні елементи.

Згідно з класифікацією Європейської організації економічного співробітництва та розвитку ключові компетенції поділяються на три категорії: «автономна дія», «інтерактивне використання засобів» і «вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах» [11].

Автономна дія передбачає дві основні ідеї: розвиток особистості й автономії щодо вибору та дії в заданому контексті. До цієї сфери належать такі ключові компетенції:

- здатність дбати про відповідальність, права, інтереси й потреби інших, що передбачає вміння робити вибір із позицій громадянина, члена сім'ї, споживача тощо;

– здатність складати та здійснювати плани й особисті проекти, що дозволяє визначати й обґрунтовувати цілі, які є сенсом життя та співвідносяться з власними цінностями;

– здатність діяти в широкому контексті, яка означає, що особа усвідомлює, як функціонують різні системи (контексти), власну позицію в них, можливі наслідки їх дії та враховує багато чинників у своїх діях.

Інтерактивне використання засобів передбачає розуміння низки засобів, що дають змогу особистості взаємодіяти з навколишнім світом:

– здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти, що означає ефективне використання мов і символів у різноманітних формах та ситуаціях для досягнення цілей, розвитку знань і власних можливостей; що допомагає розуміти світ і брати участь у діалогах, а також ефективно взаємодіяти з оточенням.

– здатність використовувати знання й інформаційну грамотність;

– здатність застосовувати інтерактивні (нові) технології;

Вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах передбачає:

– здатність успішно взаємодіяти з іншими;

– здатність співпрацювати;

– здатність розв'язувати конфлікти;

– критичне мислення;

– здатність жити та взаємодіяти з іншими, що пов'язано з полікультурним суспільством у широкому сенсі (це особливо важливо для взаємодії із суспільством, де інша культура, цінності й соціально-економічне підґрунтя);

– здатність успішно взаємодіяти з іншими, що дозволяє індивідуумові проявляти ініціативу, підтримувати власні взаємини з іншими й керувати ними;

– здатність співпрацювати, що дозволяє людині разом з іншими досягати спільних цілей;

– здатність розв'язувати конфлікти, що дає змогу людині сприймати конфлікти як один з аспектів людських взаємин і наближати себе до їх конструктивного вирішення [12].

На думку сучасних учених-педагогів (Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко, І. Єрмакова, А. Хуторського та інших) набуття життєво важливих компетентностей дає людині можливість орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром шкіл зарубіжжя;

він зумовлює безліч дискусій як на міжнародному, так і на національному рівні різних країн. Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності, розуміння того, які саме є компетентності та як їх необхідно формувати.

Для з'ясування сутності та природи вихідних понять варто звернутися до останніх міжнародних документів, які надає Міжнародна комісія Ради Європи. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає компетентність як загальні, або базові, вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання.

На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають:

– спроможність особистості сприймати індивідуальні й соціальні потреби;

– комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентності як здатність застосовувати знання й уміння, що забезпечує активне застосування знань у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні. Міжнародні експерти дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми як у соціальному контексті, так і в професійних ситуаціях. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано проводити діяльність, виконувати завдання або роботу (Rychen & Tiana, 2004).

Визначальним для нас є твердження, що компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей і від умінь до знань. Поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності. Внутрішня структура компетентності залежить від потреб, які її формують.

Напрацювання європейських дослідників стосовно понятійної сутності компетентності ґрунтуються на декількох положеннях, які на сьогодні є засадничими. Основними з них є такі:

- формування компетентності є результатом взаємодії багатьох різноманітних чинників;

- сучасне життя водночас вимагає від людини набуття певного набору, комплексу компетентностей, які називаються ключовими;

- вибір найважливіших загальних компетентностей має відбуватися на фундаментальному рівні, враховуючи актуальні світоглядні ідеї щодо суспільства й індивідуума та їх взаємодії;

- має бути враховано також вплив культурного й інших контекстів того чи іншого суспільства, країни;

- на відбір та ідентифікацію компетентності впливають суб'єктивні чинники, пов'язані із самою особистістю: вік, стать, соціальний статус тощо.

За визначенням багатьох міжнародних експертів, поняття ключових компетентностей належить до сфери узагальнених понять і містить комплекс різних компонентів (знань, умінь, навичок, взаємовідносин, цінностей та інших чинників), які становлять особистісні й суспільні аспекти життя й діяльності людини і від яких залежить особистий і суспільний прогрес.

Засадничі визначення компетентностей дають можливість зробити такі висновки:

- компетентності сприяють результатам високого рівня, насамперед соціального, на шляху до успішного життя й розвиненого суспільства;

- компетентності є відповідними засобами щодо важливих, складних потреб і викликів у широкому контексті;

- компетентності є важливими для особистості;

- виокремлення та визначення поняття компетентностей пов'язане зі зміною освітньої парадигми та з кінцевим результатом будь-якого освітнього процесу чи набутого досвіду.

Аналіз міжнародних документів, науково-теоретичних напрацювань щодо проблеми дефініційної сутності компетентності дозволив узагальнити існуючі визначення: під компетентністю розуміють спеціально структуровані знання, уміння, навички і ставлення, які набуваються в процесі навчання. Вони дозволяють визначити й розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в

них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, у якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, ідеться про так звані ключові, або життєві, компетентності. Поняття компетентності охоплює не тільки когнітивний та операціонально-технологічний складники, а й мотиваційний, етичний, соціальний і поведінковий; містить результати навчання (знання й уміння), систему ціннісних орієнтацій, звички тощо. Компетентності формуються в процесі навчання під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії, культури тощо. У зв'язку із цим реалізація компетентнісного підходу залежить від загальної освітньо-культурної ситуації. Так, на думку українських учених-педагогів, враховуючи сучасну освітньо-культурну ситуацію, можна виділити такі узагальнені компетентності: соціальні, пов'язані з оточенням, родиною, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості; мотиваційні, зумовлені внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості; функціональні, пов'язані зі сферою знань, вмінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом.

Українські вчені окреслили основні ознаки ключових компетентностей:

- поліфункціональність – можливість вирішувати різноманітні проблеми в різних сферах особистого й суспільного життя;

- надпредметність і міждисциплінарність – застосування в професійній діяльності, у сім'ї, у політичній сфері тощо;

- багатомірність – охоплюють знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо [3].

Ключові компетентності забезпечують широку сферу розвитку особистості: її логічного, творчого та критичного мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо.

Соціальна компетентність визначається вченими як основоположна. Вона передбачає такі здатності:

- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників;

- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі й команді; виконувати

різні ролі й функції в колективі, родині; проявляти ініціативу; підтримувати взаємини з іншими, зокрема із членами сім'ї;

– застосовувати технології трансформації й конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;

– спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти та стратегії індивідуальних і колективних дій;

– визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміння емоційно налаштуватися на спілкування з іншим.

Батьківська компетентність визначається сучасними дослідниками як складова соціальної компетентності, яка включає аспекти власного здоров'я та сімейного побуту тощо. Зокрема, О. Безрукова розглядає батьківську компетентність із позицій ціннісного оцінювання [1]. Компетентне батьківство, на думку вченого, має компонентну структуру, що визначається когнітивною, емоційною й поведінковою складовою. Когнітивна складова передбачає наявність насамперед педагогічних знань, завдяки яким формуються відповідні поведінкові стратегії. Емоційна складова реалізується завдяки потребі в контакті з дитиною, ставленні до дитини як до самостійної цінності. Компетентне батьківство, як зазначає дослідник, – це передусім домінування сімейних цінностей, зумовлених загальною структурою ціннісно-сміслових орієнтацій батьків [1].

Зважаючи на зазначене, ми визначаємо батьківську компетентність як соціально-психологічне утворення, що характеризується теоретичною та практичною готовністю до здійснення батьківської діяльності. Батьківська компетентність інтегративно структурована згідно з когнітивною, операційно-технологічною, мотиваційно-етичною, соціальною й поведінковою складовою. Феноменологічно батьківська компетентність виявляється в поєднанні усвідомлення відчуттів і дій батьків.

Висновки. Аналіз наукових досліджень дозволив визначити батьківську компетентність як систему цінностей, знань, умінь і навичок та окреслити їх у сукупності аксіологічної, когнітивної та праксеологічної складових, які структуровані відповідними компонентами. Зокрема, аксіологічна складова батьківської компетентності включає систему світосприйняття батьків, їх ціннісні й мотиваційні орієнтації, що узгоджується з емоційно-ціннісною й соціальною компетенціями. До когнітивної складової входить си-

стема практично орієнтованих знань; вона зумовлюється когнітивною та педагогічною компетенціями. Практиологічна складова містить уміння й навички, які необхідні батькам для повноцінного виконання своїх батьківських функцій і здобуваються в процесі формування педагогічної компетенції.

Базисом батьківської компетентності є компетенції, що мають емоційно-ціннісне підґрунтя, оскільки в цілому емоційно-ціннісна орієнтація визначає особистісні ресурси батьків, їхні батьківські почуття, ціннісні орієнтації, мотиви, потреби – усе те, що складає психологічну характеристику особистості.

Таким чином, батьківська компетентність визначається аксіологічною, когнітивною та праксеологічною складовими, має компонентну структуру, яка представлена емоційно-ціннісним, соціальним, педагогічним і комунікативним компонентами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биосоциальная природа материнства и раннего детства / [А. Батуев, О. Безрукова, А. Кошавцев и др.] ; под ред. А. Батуева. – СПб., 2007. – 374 с.
2. Демчук О. Детермінанти життєвої компетентності як механізми розвитку особистості / О. Демчук // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – Х. : ХНПУ, 2010. – Вип. 37. – С. 93–94.
3. Краєвський В. Предметне і загально предметне в освітніх стандартах / В. Краєвський, А. Хуторський // Педагогіка. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
4. Крайг Г. Психологія розвитку / Г. Крайг – СПб. : Питер, 2005. – 940 с.
5. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. Овчарук. – К., 2004. – С. 45–55.
6. Овчарук О. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 66–70.
7. Саралієва З. Соціально-психологічна суб'єктність і компетентність сім'ї / З. Саралієва // Вісник ННГУ. Серія «Соціальні науки». – 2002. – Вип. 1(2). – С. 179–189.
8. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн / І. Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. : Н. Софій, І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 127–132.
9. Чайка Г. Культура спілкування / Г. Чайка, Т. Чмут. – К., 1991. – 187 с.
10. Шишов С. Мониторинг качества образования в школе / С. Шишов, В. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.
11. Millenium Development Goals Ukraine. – Kyiv, 2003. – 27 p.